

približne aj s fylogenetickými vývojovými zložkami reči podľa W Wundta, ako ich uvádza M. Sovák (1978, s. 229) Ide o zložky. *prejavovú* — prvé zvuky vytvárané hlasom, ktorými tvor prejavuje svoje pocity ako napr bolesť, hlad, radosť a pod, *vybavovaciu* — v nej sú zahrnuté možnosti pôsobenia na iné tvory, a napokon ide o zložku *dorozumievaciu*, ktorá stojí vývinovo najvyššie a na rozdiel od prvých dvoch, ktoré sa vyskytujú rovnako u zvierat ako u človeka, je špecificky ľudská. Osobitosť detskej reči spočíva v prudkej vývinovosti, čím v sebe koncentruje fylogenetický odraz ľudskej reči, a práve preto je príťažlivým objektom výskumov psychologických, ale aj jazykovedných. Pre jej výsostne spoločenský charakter nemožno pri výskumoch detskú reč oddeľovať od celkového vývinu psychiky dieťaťa ani od mnohotvárných podmienok vytváraných vonkajším prostredím (porov Inhelderová — Piaget, 1970)

Najnižším štádiám vo vývine reči ľudského jedinca zodpovedá obdobie kriku a naň nadväzujúce obdobie hrkútania¹. Časovo sa zhoduje s 1 až 6 mesiacom života dieťaťa. Výskumy detskej reči v rôznych jazykoch poukazujú na zhodnosť rečových prejavov v tomto vývinovom období bez ohľadu na jazykové okolie dieťaťa (porov aj Ohnesorg, 1959, s. 77). Z hľadiska jazykového systému materského jazyka je zaujímavejšie štádium džavotania, v ktorom už dieťa vedome napodobňuje počuté zvuky, čo je prvým stupňom fixácie artikulácie (ib.) V súvislosti s tým sme si za základ nášho výskumu vybrali rečové prejavy (verbálne i neverbálne) troch detí² v období 6 — 13 mesiacov ich života³. V tomto období sa prejavili u všetkých troch detí tri vývinové prejavy ľudskej reči — džavotanie, porozumenie a začiatky vlastnej reči. Všetky tri sa navzájom prelínali⁴.

¹ Terminológia nie je jednotná. Stretli sme sa i s termínom brblanie (Mistrík, 1984). Ohnesorgovo a Damborskej „broukání“ a „žvatlaní“ je do slovenčiny preložené ako hrkútanie a džavotanie. Hrkútanie je najnižší stupeň reči, pudová etapa prejavu, ktorá vzniká hraním sa s rečovými orgánmi. Džavotanie je hrkútanie na báze napodobňovania okolia (porov Ohnesorg, 1976, s. 12—13).

² Ide o zdravé, donosené deti ženského pohlavia žijúce v úplných rodinách s uzky sociálnym prepojením na prarodičov. V dvoch prípadoch ide o prvorođené dieťa (P, H) v jednom o druhorođené dieťa (A), narodené 4 roky po staršom súrodencovi. Zápisy ich prejavov boli získavané ich matkami metódou prameňového pozorovania. Prameňom nášho poznania rečových prejavov prvých dvoch detí boli zápisy uverejnené v diplomovej práci E. Šenkovičovej *Vznik detskej reči a spôsoby jej rozvoja* (1993).

³ Netradičný posun od 12 mesiacov, keď začína vlastný rozvoj reči, k 13 mesiacu sme urobili pre jasne sa črtajúce modulačné tendencie, ktoré by sme bez rečových prejavov 13 mesiacov nemohli uspokojivo uzavrieť.

⁴ Nižšie štádium pretrvava i po vzniku vyššieho, ale aj niektorých ďalších vyšších štádií. Džavotanie napríklad možno pozorovať u niektorých detí až do štádia školského veku, reflexný krik, v istých špeciálnych situáciách, aj u dospelých (porov Ohnesorg, ibid.).

Vývin džavotania všetkých troch detí javí postupnosť v súvislosti s ich vekom a zmenou fyziologických podmienok artikulácie (objavenie sa zubov) postupným približovaním sa k normatívnej výslovnosti zvládnutých hlások, ktoré pribúdajú približne v takom poradí, ako to uvádzajú práce publikované na túto tému. Všetky tri deti mali v tomto období zvládnuté okluzívny *p, b, m, t, d, n, t, d', ň*, čiastočne *k a g* a samohlásky, pokúšali sa o niektoré konštruktívny (*v, š, ch, j*), objavil sa i pokus o semiokluzívny *dz*. Po fonologickej analýze sme zaznamenané skupiny hlások zoradili podľa stavu alebo činnosti, ktorá ich sprevádzala (pozri tabuľku) a dospeli sme k nasledujúcim záverom. Rečové prejavy detí najčastejšie súvisia s pocitom spokojnosti pri hre alebo inej činnosti. Kvantitatívne menej rečových prejavov súvisí s pocitom nespokojnosti. Ako príznakové v porovnaní s ostatnými konsonantickými fonémami, rozloženými rovnomerne, sa pre pocit spokojnosti javia alveopalatálne okluzívny *d', t, ň, l'*. Príznakové pre opačný pocit sa javia nazály *m a n*. Aj vokalizované fonémy v tejto psychickej opozícii sú rozlične distribuované, hoci nie tak výrazne ako spomínané konsonanty. Pre pocit spokojnosti sú príznakovjšie centrálné vokály (*a* v kombinácii s *e*), pre pocit nespokojnosti sú príznakovjšie okrajové vokály (*i* v kombinácii s *e*). Zdá sa, že tento jav má fyziologický základ v kontrakcii svalov pri psychickom napatí, a tým zmenu tvaru ústnej dutiny pri artikulovaní. Podobne sa dá vysvetliť aj opozícia ústnych foném *d', t, l'* oproti nosovým *m a n*. Tri druhy motivácie rečových prejavov, ktoré sa nám pri analýze zozbieraného materiálu spontánne vyčlenili (pocit spokojnosti, pocit nespokojnosti, snaha nadviazať kontakt), potvrdzujú výsledky psychologických výskumov, podľa ktorých detská reč na tomto stupni vývoja je predovšetkým prejavom emocionálnej formy správania, ale že tu zároveň prebieha bohatý vývoj sociálnej funkcie reči (porov Vygotskij, 1970, s. 106).

Dokázateľné porozumenie reči sme v našich pozorovaniach zistili v 8 mesiaci⁵. Inšpirovali sme sa metódou M. Damborskej (1967), zaznamenávali sme reakcie dieťaťa na výzvy dospelých. Zistili sme, že porozumených výziev pribúda priemerne osem za mesiac. V 8, 9 a 10 mesiaci to boli výzvy, ktoré pobádali k pohybovej aktivite (*hop-hop, hujó-hujó, tapi-tapi, varila myšička kašička* a i.). Do 11 mesiacov veku dieťaťa sme napočítali 19 pochopených výziev sprevádzaných nejakým pohybom. V 11 mesiaci sa 6 nových pohybových výziev obohatilo o jednu výzvu novej kvality, sprevádzanú rečovým prejavom. Bola to otázka *ako robí mačka (pes, opica, prasiatko)?* Spočiatku bola reakcia na otázky rovnaká *ch-ch*. Dieťa ako prvé živé zviera videlo a počulo ošípanú a hlboko to naň zapôsobilo. Tento zvuk v jeho rečových prejavoch postupne rozširoval význam, až bolo možné z rôz-

⁵ Pre nekompletnosť všetkých záznamov sme na tento účel mohli použiť len záznamy prejavov dieťaťa A.